

AVENTURA LECTURII

Eseuri alese

Selecție, traducere din limba engleză,
prefață și note de Monica Pillat

Spandugino

Cuprins

Notă asupra ediției	7
<i>Virginia Woolf și vraja culturii</i> de Monica Pillat	11
I. AVENTURA LECTURII	27
Cum ar trebui să citim o carte?	29
Ceasuri petrecute într-o bibliotecă	46
Aventura lecturii	56
Supranaturalul în literatură	87
Literatura modernă	92
Domnul Bennett și doamna Brown	103
Literatura americană	129
Femeile și literatura	144
Profesii pentru femei	155
Arta biografiei	163
Boala ca stare de spirit	174
Scrisorile moderne	190
Scrisoare către un tânăr poet	196
Meșteșug	215
Cum poate fi șocat un contemporan	225
Turnul înclinat	238
Artistul și politica	267

II. LA PESCUIT	271
Elisabetanii cei ciudați	273
Donne după trei secole	291
Autobiografia lui De Quincey	311
Scrisorile lui Henry James	321
În drum spre Spania	334
La pescuit	341
Stafia lui Sterne	347
Harriette Wilson	355
Crabbe	362
Patru siluete	366
O frunte mijlocie	402
George Moore	413
Hoinărind pe străzi – o aventură londoneză	419
Regalitate	435
Omul de la poartă	441
Clipa: noapte de vară	449
Gânduri de pace în timpul unui raid aerian	455
Moartea falenei	461
Ellen Terry	465

Addenda

FRESHWATER (Comedie)	475
Sursa textelor	501

Cum ar trebui să citim o carte?¹

Mai întâi, vreau să subliniez valoarea semnului de întrebare de la sfârșitul titlului. Chiar dacă mi-aș putea răspunde singură, răspunsul mi s-ar potrivi mie, nu vouă. Într-adevăr, unicul sfat pe care vi-l poate da cineva cu privire la lectură este să nu urmați niciun sfat, să vă ascultați instinctul, să vă folosiți rațiunea, să trageți propriile concluzii. Dacă ne punem de acord asupra acestui lucru, atunci mă simt liberă să avansez câteva idei și sugestii, contând pe faptul că nu le veți lăsa să vă încătușeze independența, care reprezintă cea mai importantă calitate a cititorului.

În fond, ce legi pot fi date în privința cărților? Bătălia de la Waterloo s-a petrecut cu certitudine într-o anumită zi; dar oare *Hamlet* este o piesă mai bună decât *Lear*? Nimeni nu poate spune. Fiecare trebuie să-și pună întrebarea și să-și hotărască singur răspunsul. Dacă am admite în bibliotecile noastre accesul autorităților, oricât de distinse ar apărea în robele și în blănurile lor, și dacă le-am da voie să ne spună cum să citim, ce să citim, ce preț să punem pe ceea ce citim, atunci am distruge

¹ Lucrare citită într-o școală și publicată apoi în volumul *Cititorul obișnuit: A doua serie*.

duhul libertății, care e suflarea vie a acestor sanctuare. În orice alt loc putem fi constrânși de legi și convenții – dar, în bibliotecă, ele nu există.

Însă, pentru a ne bucura de libertate, dacă platitudinea formulării îmi este iertată, va trebui, desigur, să ne ținem în frâu. Nu trebuie să ne risipim energia, în neputință și ignoranță, împroșcând cu apă jumătate din casă, pentru a uda o singură tufă de trandafiri; trebuie să ne antrenăm forțele, cu precizie și putere, aici, chiar la fața locului. Aceasta este, poate, una dintre primele dificultăți care ne întâmpină într-o bibliotecă. Ce înseamnă „la fața locului”? Poate părea nimic mai mult decât un conglomerat, o învălmășeală aducătoare de confuzie. Poeme și romane, istorii și biografii, dicționare și îndreptare pentru comisii parlamentare; cărți scrise în toate limbile, de bărbați și de femei cu diferite temperamente, din toate rasele și timpurile, se înghiontesc pe raft. Iar afară măgarul rage, femeile clevetesc lângă pompa de apă, mânjii aleargă în galop pe câmpuri. De unde să începem? Cum să facem ordine în acest haos multiform, astfel încât să găsim cea mai bogată și mai profundă plăcere în ceea ce citim?

E destul de ușor să spunem că, deoarece cărțile sunt clasate pe genuri – ficțiune, biografie, poezie –, le putem despărți și putem lua din fiecare ce ne oferă genul respectiv. Cu toate acestea, puțină lume se întreabă ce ne pot dărui cărțile. De obicei, venim spre ele cu mintea aburită, împrăștiată, cerând ficțiunii să fie adevărată, poeziei – să fie falsă, biografiei – să fie măgulitoare, istoriei – să ne întărească propriile prejudecăți. Dacă am putea alunga asemenea idei preconcepute, atunci când citim, am începe minunat. Nu dictați autorului: încercați să intrați în pielea lui. Fiți camarazii lui de muncă și complicității săi. Dacă veți da înapoi, dacă rămâneți rezervați și critici de la

Început, autoritățile vă vor interzice accesul la valoarea deplină a textului pe care îl citiți. Dar, dacă vă veți deschide mintea cât mai larg cu putință, atunci semne și aluzii de o imperceptibilă finețe, venind din mișcarea și răsucirea primelor fraze, vă vor aduce în apropierea unei ființe umane unice. Cufundați-vă în carte, faceți cunoștință cu ea și în curând veți descoperi că ceea ce vă oferă sau încearcă să vă ofere începe să capete contur. Cele treizeci și două de capitole ale unui roman – dacă ne referim la prima lectură a unui roman – sunt imagini ale unei încercări de a construi ceva structurat și controlat, asemenea unei clădiri; dar cuvintele sunt mai puțin palpabile decât cărămizile; lectura este un proces mai lung și mai complicat decât privirea.

Poate că cel mai rapid mod de a înțelege elementele cu care lucrează un romancier nu este să citim, ci să scriem; să experimentăm pe cont propriu, să înfruntăm primejdiile și dificultățile limbajului. Apoi, să ne aducem aminte o întâmplare care ni s-a întipărit în minte – poate cum la colțul străzii am trecut pe lângă doi oameni care vorbeau. S-a scuturat un pom, dansa o lumină electrică, tonalitatea conversației era comică, dar și tragică; acel moment părea să cuprindă în sine o viziune completă, o întregă concepție asupra lumii.

Dar când ne căznim s-o redăm în cuvinte, descoperim că se sparge în mii de impresii contradictorii. Unele trebuie puse în surdină; altele, scoase la rampă; în prelucrarea lor, vom pierde, probabil, contactul cu emoția vie. Atunci, să ne lăsăm paginile confuze și mâzgălite la o parte și să deschidem cărțile unor mari romancieri – Defoe, Jane Austen, Hardy. Acum le vom putea aprecia mai bine măiestria. Nu numai că suntem în prezența unei persoane diferite – Defoe, Jane Austen ori Thomas Hardy –, dar și trăim într-o altă lume. Aici, în *Robinson Crusoe*, ne târâm pașii pe o șosea netedă și dreaptă; evenimentele se

succedă unul după altul; faptele și ordinea lor își sunt suficiente. Dar, dacă aventura în aer liber este esențială pentru Defoe, pentru Jane Austen ea nu înseamnă nimic. Spațiul ei predilect este salonul în care personajele fac conversație, iar spusele lor sunt oglinzi ce le dezvăluie caracterul. Iar dacă, după ce ne-am familiarizat cu atmosfera salonului și cu reverberațiile sale, ne întoarcem spre Hardy, suntem proiectați încă o dată într-un spațiu cu totul diferit. De jur împrejur bălesc mlaștinile, deasupra capetelor ne scapără stelele. Acum ni se arată cealaltă parte a minții, partea întunecată, care se ridică la suprafață când rămânem singuri, opusă celei luminoase ce se revelează când suntem în societate. Legăturile noastre nu mai au de-a face cu ceilalți, ci cu Natura și destinul. Totuși, deși sunt atât de deosebite, toate aceste lumi au o coerență interioară. Făuritorul fiecăreia dintre ele se supune atent legilor ce decurg din propria sa perspectivă și, oricât de mult ne-ar constrânge, aceste legi nu ne vor face să ne rătăcim, cum ni se întâmplă atât de des cu scriitorii mediocri, care pun în aceeași carte două tipuri distincte de realitate.

Astfel, când treceți de la un mare romancier la altul – de la Jane Austen la Hardy, de la Peacock¹ la Trollope, de la Scott la Meredith –, vă simțiți smulși din rădăcini; vă simțiți aruncați dintr-o parte într-alta. Citirea unui roman presupune o artă dificilă și complexă. Trebuie să dați dovadă nu numai de o percepție rafinată, ci și de o mare cutezanță imaginativă, dacă aveți de gând să profitați de tot ceea ce romancierul – marele artist – vă oferă.

Dar, dacă vă uitați la societatea eterogenă a cărților de pe raft, veți vedea că scriitorii sunt foarte rar mari artiști; în majoritatea cazurilor, cartea n-are deloc pretenția să fie operă de artă. Să nu citim pe motiv că nu sunt artă biografiile și

¹ Thomas Love Peacock (1785–1866), romancier și poet britanic,

autobiografiile, de exemplu, viețile marilor figuri, ale unor oameni morți de mult, uitați, texte care stau pe raft alături de romane și poeme? Ori să le citim, dar să le parcurgem într-un mod diferit, urmărind o altă țintă? Să le citim mai întâi pentru a ne satisface acea curiozitate care ne cuprinde uneori, când zăbovim, seara, în fața unei case cu lămpile aprinse, cu perdelele încă netrase, astfel încât fiecare nivel al locuinței ne arată o altă porțiune a vieții umane în desfășurare? Apoi, începem să ardem de nerăbdare să aflăm mai mult despre viețile celor dinăuntru – despre servitorii care clevetesc, despre domnii care stau la masă, despre fata care se gătește pentru o serată, despre bătrâna care croșetează la fereastră. Cine sunt ei, ce sunt, cum îi cheamă, cu ce se îndeletnicesc, la ce se gândesc și ce aventuri au?

Biografiile și memorialistica răspund acestor întrebări, luminează nenumărate asemenea case; ne arată oameni care-și văd de treburile lor zilnice, care lucrează pământul, care eșuează, care reușesc, care mănâncă, urăsc, iubesc, până când mor. Și câteodată, în timp ce ne uităm, casa se estompează, grilajul de fier dispare și ieșim în larg, pe mare; vânăm, navigăm, ne lupțăm; ne aflăm printre sălbatici și soldați; luăm parte la marile bătălii. Sau, dacă ne place să rămânem aici, în Anglia, la Londra, scena se schimbă în continuare; strada se îngustează; casa se micșorează, se strânge înghesuită, cu un ochi de geam în formă de romb, și miroase urât. Vedem un poet, pe Donne, părăsind o asemenea casă, pentru că pereții erau așa de subțiri, încât atunci când țipau copiii, glasurile lor pătrundeau prin ziduri cu toată intensitatea. Îl putem însoți, pe potecile care se întind în paginile cărților, până la Twickenham¹, până în parcul doamnei

¹ Oraș (azi, suburbie a Londrei) care, în secolele al XVIII-lea – al XIX-lea, a fost unul dintre spațiile rezidențiale predilecte ale intelectualilor, artiștilor și nobililor englezi.

Bedford, loc celebru de întâlnire a nobililor și poeților, și apoi ne putem îndrepta pașii către Wilton, impunătoarea casă de sub dealurile împădurite, și acolo putem să-l ascultăm pe Sidney¹ citindu-i surorii sale din *Arcadia*; și mai putem vedea cocostâr-cii, și putem hoinări chiar printre mlaștinile care apar în acea faimoasă idilă pastorală, și putem să călătorim din nou spre nord, cu cealaltă Lady Pembroke, Anne Clifford², spre ținuturile ei sălbatice acoperite cu bălți, sau să ne avântăm în oraș și să ne stăpânim veselia la vederea lui Gabriel Harvey³, în costumul lui de catifea neagră, discutând despre poezie cu Spenser. Nimic nu e mai fascinant decât să bâjbâi și să te poticnești, când în întunericul, când în splendoarea Londrei elisabetane. Dar nu putem rămâne acolo. Temple⁴ și Swift, Harley⁵ și St. John⁶ ne fac semn, chemându-ne mai departe; putem petrece ore în șir descâlcindu-le certurile și descifrându-le caracterele; și, când ne săturăm de ele, putem să ne plimbăm în continuare, trecem pe

¹ Sir Philip Sidney (1554–1586), poet și curtean celebru al epocii elisabetane, care, alături de Spenser, Fulke Greville, Harvey, Dyer și alții, a pus bazele unui club numit „Areopagul”. Acest club avea ca principal scop introducerea și utilizarea prozodiei clasice în lirica engleză. Sonetele din ciclul *Astrophel și Stella*, poemul pastoral *Arcadia* și eseul *În apărarea poeziei* l-au consacrat printre marii scriitori ai Renașterii engleze. Prima variantă a poemului *Arcadia* a scris-o în casa surorii sale, Mary Sidney Herbert, care devenise, prin căsătorie, stăpâna casei nobiliare Wilton, reședința conților Pembroke.

² Anne Clifford (1590–1676) a extins și a renovat multe dintre castelele familiei sale din nordul Angliei.

³ Gabriel Harvey (1550?–1630), poet satiric, prieten cu poetul elisabetan Edmund Spenser, a încercat să introducă în lirica engleză prozodia clasică și a pretins că este părintele hexametrelui englez.

⁴ Sir William Temple (1628–1699), om politic și eseist; s-a căsătorit cu Dorothy Osborne, în 1655.

⁵ Robert Harley (1661–1724), scriitor, politician și diplomat, șeful Partidului Conservator britanic între 1710–1714.

⁶ Henry St. John (1678–1751), filosof și politician conservator.

lângă o doamnă în negru care poartă diamante, ajungem apoi la Samuel Johnson, la Goldsmith¹, la Garrick²; sau, dacă vrem, traversăm Canalul și ne întâlnim cu Voltaire și Diderot, cu doamna du Deffand³ și pe urmă ne înapoiem în Anglia și la Twickenham – cum se repetă anumite locuri și anumite nume! –, acolo unde Lady Bedford își avea odinioară parcul și unde mai târziu a locuit Pope, la casa lui Walpole⁴ din Strawberry Hill. Însă Walpole ne prezintă un asemenea furnicar de noi cunoștințe, avem de vizitat atâtea case, de sunat la atâtea uși, încât pe drept cuvânt putem șovăi o clipă, pe treapta de la intrarea locuinței domnișoarelor Berry⁵, de pildă, când iată că apare Thackeray; el este prietenul femeii iubite de Walpole; așa că, numai mergând din prieten în prieten, din grădină în grădină, din casă în casă, am trecut de la un capăt al literaturii engleze la altul și ne trezim din nou aici, în prezent, dacă putem să distingem astfel momentul de față de toate celelalte dinainte. Iată, deci, unul dintre modurile în care putem citi aceste vieți și scrisori; putem să le facem să lumineze tot atâtea ferestre ale trecutului, putem să-i urmărim pe celebrii defuncți în spațiul lor familiar, ne putem imagina, uneori, că suntem foarte aproape de ei, că le surprindem secretele și câteodată putem să scoatem la iveală o piesă sau o poezie scrisă de ei și să vedem dacă, în prezența autorului, sensul lecturii se schimbă. Dar aceasta ridică, din nou, alte semne de întrebare. Trebuie să ne întrebăm în ce măsură o carte este influențată de viața scriitorului ei.

¹ Oliver Goldsmith (1730 ?– 1774), scriitor și medic irlandez.

² David Garrick (1717–1779), actor, dramaturg, poet, producător, a condus o vreme Teatrul Drury Lane.

³ Marie de Vichy-Chamrond, marchiză du Deffand (1697–1780), literată, celebră în societatea culturală franceză a vremii sale.

⁴ Horatio Walpole (1717–1797), politician, romancier și arhitect.

⁵ Surorile Mary și Agnes Berry, prietene ale lui Walpole în Twickenham.

În ce măsură vom rezista sau vom ceda simpatiilor și antipatiilor pe care omul însuși ni le trezește – atât de sensibile sunt cuvintele, atât de impregnate de caracterul autorului? Acestea sunt întrebările care ne frământă când citim biografiile și scrisorile și trebuie să găsim noi înșine răspunsul, căci nimic nu e mai dăunător decât să ne lăsăm conduși de preferințele altora într-o chestiune atât de personală.

Dar putem să citim asemenea cărți și cu un alt scop, nu pentru a înțelege literatura, nu pentru a ne familiariza cu celebritățile, ci pentru a ne reîmprospăta și a ne exersa propriile forțe creatoare. Nu este oare o fereastră deschisă în partea dreaptă a bibliotecii? Ce încântare să te oprești din citit și să te uiți afară! Ce înviorătoare e scena în inconștiența, în irelevanța, în continua sa mișcare – mânjii în galop pe câmp, femeia care își umple găleata la fântână, măgarul care, cu capul pe spate, scoate geamătul său lung și neplăcut. Cea mai mare parte a oricărei biblioteci nu e decât transcrierea unor asemenea clipe fugare din viețile bărbaților, ale femeilor, ale măgarilor. Oricare literatură, pe măsură ce îmbătrânește, își are maldărul ei de hârtii uzate, mărturia unor momente dispărute și a unor vieți uitate, povestite cu accente nedeslușite și slabe, care au intrat cu timpul în surdină. Dar, dacă te lași captivat de lectura acestor foi îngălbenite, aruncate la coș, vei fi surprins, chiar copleșit de relicvele vieții omenesti care au fost lăsate pradă năruirii. Poate fi numai o scrisoare, dar ce viziune oferă! Poate conține doar câteva propoziții – dar ce deschideri sugerează! Uneori, o întregă poveste se conturează cu atâta umor minunat, cu patos și plinătate, încât pare ivită din truda unui mare romancier; și totuși, nu vine decât din pana unui bătrân actor, Tate Wilkinson¹, care își aduce aminte de

¹ Tate Wilkinson (1739–1803), actor englez, a lăsat câteva volume de memorii.

istorisirea ciudată a căpitanului Jones; e doar un tânăr subaltern în serviciul lui Arthur Wellesley¹, îndrăgostit de o fată drăguță la Lisabona; e doar Maria Allen, care lasă să-i cadă din mâini broderia în salonul pustiu și suspină copleșită de regretul că n-a urmat sfaturile bune ale doctorului Burney și că n-a fugit cu iubitul ei Rishy². Nimic din toate acestea nu are vreo valoare; e neînsemnat la culme; și totuși, ce captivant este ca, din când în când, să cauți prin maldărele de hârtii și să găsești inele, și foarfece, și nasuri sparte îngropate în trecutul vast și să încerci să le pui împreună într-un ansamblu, în vreme ce mânzul dă roată în galop câmpului, în vreme ce femeia își umple găleata la fântână, iar măgarul rage.

Dar, în cele din urmă, ostenim să citim hârtiile aruncate la coș. Ne obosește să căutăm fragmentele de care avem nevoie pentru a completa jumătățile de adevăr oferite de Wilkinson, Bunbury și Maria Allen. Aceștia nu au forța artistului de a stăpâni subiectul și de a elimina balastul; nu ne pot spune tot adevărul nici chiar despre propriile lor vieți; au desfigurat povestea care ar fi putut avea un contur atât de elegant. Tot ce ne pot oferi ei sunt fapte, iar faptele sunt forme inferioare de ficțiune. Astfel, crește în noi dorința de a renunța la jumătăți de afirmații și la aproximații, de a înceta să căutăm nuanțele fine ale caracterului uman, pentru a ne bucura de o mai mare abstractizare, de adevărul mai curat al ficțiunii. Astfel, ne creăm acea dispoziție sufletească, intensă, înclinată spre generalizare, neatentă

¹ Arthur Wellesley, duce de Wellington (1769–1852), considerat unul dintre cei mai importanți lideri politici și militari ai secolului al XIX-lea.

² În jurnalul scriitoarei Fanny Burney (1752–1840), fiica organistului dr. Charles Burney, unul dintre cele mai pitorești personaje este sora ei vitregă, Maria Allen, a cărei nefericită poveste de dragoste se citește ca un roman. Jurnalul, publicat postum, este o adevărată galerie de portrete memorabile.

la detaliu, dar accentuată de un ritm regulat, repetat, a cărei expresie naturală este poezia; și acesta e momentul propice pentru a citi poezie... atunci când suntem aproape în stare s-o scriem noi înșine.

Vânt de vest, când vei sufla tu oare?
Mărunta ploaie-n jos se cerne.
Iubita de mi-aș ține-n brațe, Doamne,
Și-n patul meu de-aș fi din nou!¹

Efectul poeziei este atât de puternic și de direct, încât, pentru o clipă, nu mai simțim nimic în afara poemului. De ce adâncimi profunde dăm atunci – ce neașteptată și deplină ne este cufundarea! Aici nu ne putem agăța de nimic; nu există nimic care să ne oprească din zbor. Iluzia ficțiunii se pregătește treptat; efectele îi sunt calculate; dar cine dintre cei ce citesc aceste patru versuri se oprește să întrebe cine le-a scris ori își aduce aminte de casa lui Donne sau de secretarul lui Sidney; sau le prinde în mrejele trecutului și ale generațiilor succesive? Poetul e întotdeauna contemporanul nostru. Pentru o clipă, ființa noastră se concentrează și se limitează, ca sub șocul unei emoții personale violente. Apoi, este adevărat, senzația începe să se răspândească în cercuri mai largi în mințile noastre, atinge simțuri mai îndepărtate; acestea încep să sune și să comenteze, iar noi devenim conștienți de prezența ecourilor și a reverberațiilor. Intensitatea poeziei acoperă un registru infinit de emoții. Să comparăm doar forța și impactul direct al versurilor:

¹ Fragment din poemul *Iubitul se tânguiește iarna de dorul primăverii*, aparținând unui autor anonim din secolul al XVI-lea.